

RESSENYA DE LITERATURA ORAL A FAIÓ, FAVARA, MAELLA I
NONASP, DE CARME ORIOL, PERE NAVARRO I MÒNICA SALES
(ASSOCIACIÓ CULTURAL DEL MATARRANYA, CALACEIT, 2010, 272
PÀGINES)

Vicent Vidal Lloret
Universitat d'Alacant

L'interès per l'arreplega de literatura oral popular a la Franja d'Aragó ha estat creixent en les últimes dècades i ha demostrat a bastament la vivesa lingüística, literària i cultural d'aquest territori. Els monumentals llibres *Lo Molinar. Literatura popular catalana del Matarranya i Mequinensa* (3 vol., 1995) i *Bllat Colrat. Literatura popular catalana del Baix Cinca, la Llitera i la Ribagorça* (3 vol., 1997), de voluntat totalitzadora tant geogràficament com genèrica, en són una bona mostra. Però a això cal afegir altres obres d'autors com Josep Antoni Chauvell, Carlos González Sanz, Pasqual Vidal, Josep Anton Carrégalo, Margarita Celma, etc., que han contribuït, amb enfocaments més parcials, a eixamplar aquesta tasca sempre incompleta de la recopilació.

Literatura oral a Faió, Favara, Maella i Nonasp és una nova publicació en aquest sentit que naix com a fruit del treball conjunt de les professores Carme Oriol i Mònica Sales i del professor Pere Navarro de la Universitat Rovira i Virgili. El llibre aprofundeix en la recollida de literatura popular d'aquests quatre pobles catalanòfons de l'actual comarca del Baix Aragó-Casp i així n'amplia el patrimoni documentat fins al moment. Ha estat possible per l'encàrrec del Govern de la Comarca, que demanà l'elaboració d'un suplement en català per al projecte «Inventario del Patrimonio Etnográfico». El resultat d'aquest projecte es publicà en *Cultura popular en la comarca del Bajo Aragón-Caspe / Baix Aragó-Casp* (2007) i va patir una dificultat metodològica: les entrevistes s'hi van fer en castellà, per la qual cosa els resultats obtinguts van ser en castellà —excepció feta d'algunes fórmules fixades. Ací, Oriol, Navarro i Sales superen aquest entrebanc, troben nous informants i transcriuen fins a 507 mostres de literatura oral que van acompanyades d'un estudi lingüís-

tic i d'un CD en què podrem escoltar de viva veu vint de les mostres transcrites.

Amb pròleg d'Artur Quintana, el llibre s'estructura en dues parts: la primera, de caire introductori, se centra en les qüestions metodològiques i inclou l'estudi dels parlars de Faió, Favara, Maella i Nonasp; la segona conté, classificades, les 507 mostres, un índex dels tipus rondallístics arreplegats (catalogats segons els criteris internacionals) i una relació dels informants que han fet possible aquesta tasca.

Els autors enceten el volum amb una revisió bibliogràfica sobre el tema i expliquen com fou possible el treball de camp de Mònica Sales i el contacte amb els informants. A continuació es descriuen els gèneres etnopoètics que han aparegut en l'arreplega, que parteixen de l'adaptació a la cultura catalana que féu Carme Oriol del model de Heda Jason; serà en funció d'aquests gèneres descrits que es procedirà a la classificació en la segona part.

L'estudi geolingüístic analitza els parlars de Faió, Favara, Maella i Nonasp en correspondència amb els parlars veïns: se'ns hi dibuixa una zona que té com a particularitat, precisament, la confluència de característiques dels diferents parlars nord-occidentals tortosins de transició al valencià. Trets del català nord-occidental i del valencià, doncs, es donen la mà en aquestes terres, a la qual cosa cal afegir el manteniment de solucions lingüístiques arcaïtzants, com sol ocórrer en els parlars de les àrees laterals del domini lingüístic. Dels quatre pobles, és a Maella on trobarem més particularitats respecte dels altres pobles, amb solucions que, segons s'hi apunta, caldrà buscar en els parlars septentrionals ribagorçans.

Aquest estudi ens servirà després, en la segona part, per a una major comprensió de les mostres arreplegades i per a tenir-ne present l'oralitat i les característiques dels parlars. Com a resultat de l'aplicació d'una metodologia científica, la transcripció i l'edició que se'n fa respecta amb una gran fidelitat les característiques fonètiques, morfosintàctiques i lèxiques de la llengua oral d'aquests pobles. Això sí, partint de la normativa ortogràfica i ortoèpica, atès que algunes solucions, com ara la no-pronunciació de la /r/ final o la confusió entre /b/ i /v/, entre d'altres, són generals i admeses en català, amb la qual cosa no apareixen directa-

ment reflectides en els textos i caldrà tenir-les en compte a partir de les anàlisis lingüístiques.

Les rondalles (d'animals, meravelloses, d'enginy, formulístiques i antirondalles) i les contarelles obren la segona part i n'inclouen la catalogació internacional a partir dels números ATU que devem a Hans-Jörg Uther (2004), amb la reelaboració del catàleg d'A. Aarne i S. Thompson que dugué a terme amb el seu equip. Això permet situar les mostres narratives en el context de la tradició oral universal. Però la tasca classificadora no acaba ací, atès que aquestes mostres es comparen tant amb el conjunt de mostres del mateix tipus que es recullen en l'*Índex tipològic de la rondalla catalana* d'Oriol i Pujol (en la primera versió, de 2003, i en l'ampliada i traduïda a l'anglès, de 2008) com amb les que s'hi recullen específicament de la Franja d'Aragó. S'ofereix, per tant, un panorama perfiladíssim de la rondallística en aquests pobles del Baix Aragó-Casp, amb el qual el lector tindrà una idea ben clara dels tipus narratius més i menys comuns d'aquest territori i podrà comparar la relació que s'estableix entre aquests quatre pobles, la resta de la Franja i la resta de la tradició catalana dins del context internacional. Aquesta comesa ja havia estat avançada per Mònica Sales en l'escrit corresponent d'*Illes i insularitat en el folklore dels Països Catalans* (2009).

Tant les rondalles i les contarelles com la resta de textos transcrits (llegendes, tradicions explicatives, relats d'experiències reals, relats d'exageracions, acudits, motius locals, amonestaments, evasives, parèmies, endevinalles, entrebancallengües, fórmules rimades i cançons de tota mena) solen aparèixer amb comentaris dels informants mateixos (o dels autors que reprenen altres fragments de les entrevistes) sobre el context en què aquesta literatura treia el cap espontàniament. Explicacions sobre el significat o l'ús d'alguns refranys, per exemple, caiguts en desús perquè prenen sentit en una societat més agrícola; comentaris sobre el moment de l'any en què es cantaven unes cançons determinades, o del joc en què s'hi cantaven; fins i tot advertiments a l'interlocutor perquè no caiga en la trampa d'una endevinalla falsament obscena... la riquesa de l'oralitat i la informació contextual no es perd en aquest llibre: Oriol, Navarro i Sales ja n'han tingut la cura necessària amb el seu bon criteri científic.

Si el lector no en té prou amb tot això, encara podrà trobar fotografies ací i allà que ajuden a situar els textos que fan referència a topònims, llocs llegendaris o peces singulars del patrimoni local. Només hi manca la notació musical de les cançons, per a la qual cosa els autors remetent als arxius de so conservats en la base de dades del suplement en català de l'«Inventario del Patrimonio Etnográfico». En qualsevol cas, se'n podran escoltar quatre en el disc que acompanya el llibre.

Deixaré al goig del lector que repasse i assaborisca tranquil·lament cadascun d'aquests textos recuperats del patrimoni oral i, per despertar-ne la curiositat, en destacaré només tres tradicions explicatives: «Fil blanco, fil negro», «Fil negro» i «Parlau com vullgau», tres versions diferents que narren per què es parla com es parla en alguns d'aquests pobles. Contenen que va ser una dona qui va ensenyar a parlar castellà als pobles veïns com Casp, castellanoparlant, i, quan es féu ja molt vella, arribà a aquestes terres i, quan ja hi tenia la tasca mig empresa, va morir. També contenen que sant Pere anava ensenyant les llengües a cada vila i quan arribà a Maella ja estava tan fart que els va dir «parlau com vullgau». Aquestes tradicions explicatives han estat catalogades a la base de dades RondCat amb l'entrada C-027 i evidencien una sèrie de complexos lingüístics —malaurats prejudicis, al capdavall— que també es donen en altres zones de frontera del domini lingüístic, com Guardamar del Segura, al sud del País Valencià. La tradició oral és també un baròmetre de l'atmosfera històrica i sociolingüística de cada poble.

Sis pàgines al final inclouen fitxes descriptives —la majoria amb foto— dels informants que han transmès tot aquest material als autors. No me n'he pogut estar de llegir-les totes. Em sembla que és un gran reconeixement a la memòria i a la saviesa de totes aquestes persones que, potser sense saber-ho, o potser reivindicant-ho, participen de l'autoria d'aquesta literatura dels pobles. Alhora, però, aquestes fitxes tenen un sentit purament científic que permet conèixer l'edat, el sexe i la professió de cada informant, variables que poden condicionar l'acte etnopoètic en bona mesura.

Especialistes i curiosos, etnopoetòlegs, lletraferits, llenguaferits, crec que tot lector té cabuda en *Literatura oral a Faió, Favara, Maella i Nonasp*. Els comentaris més tècnics no enterboliran la lectura dels poc

avesats a l'etnopoètica, però seran necessaris i més que suficients per a qualsevol investigador. Només em queda el desig que —tant de bo— algun dia totes les nostres comarques tindran reculls semblants. Qui sap si en aquest moment sant Pere parlarà en altres termes...